

JAK ČTOU PÍSMO SVATÉ PRAVOSLAVNÍ KŘEŠŤANÉ?

(Nárys hermeneutiky v pravoslavné theologii)

Eduard Neupauer

Zdá se, že hermeneutika je coby „teorie porozumění“ jak textu obecně v kontextu filosofické hermeneutiky¹, tak předně textu biblického, tj. specificky biblické hermeneutiky, výsadou předně evropského kontinentálního prostoru, a co se týče konkrétněji biblické hermeneutiky u mnoha autorů, se přirozeně spájí s římskokatolickým křesťanstvím. Tedy alespoň podle mnohých autorů je kromě vyprecizovaných hermeneutických postupů protestantů a římských katolíků, pravoslavným křesťanům hermeneutika cizí. Je tomu tak avšak skutečně? Jak se čte a vykládá *Písmo v pravoslavném bohosloví*? Na prostoru, jež je dán předkládané eseji k dispozici, se tedy budu věnovat problému *předpokladů porozumění Písmu svatému* v pravoslaví.

Přinejmenším od 60. let 20. století, doby kdy se v Heidelbergu zrodilo *opus magnum* H. G. Gadamera *Pravda a metoda*, ve kterém autor promýšlí smysluplnost humanitních věd, neboli ve kterém se slovy samotného autora snaží „*vykládat zkušenost pravdy, která přesahuje kontrolní oblast vědecké metody*“,² představuje hermeneutika precizně vypracovanou odbornou disciplínu, jež pojímá obrovské množství přístupů k *textu* (slovu-písmu-textu-výpovědi) a lidské skutečnosti vůbec, a to na tak vyprecizované úrovni, že pod mocným vplyvem na biblistiku se rodí i pluralita mnoha přístupů k Bibli. Krom toho i vůči Gadamerovu hermeneutickému konstruktu existuje alternativní hermeneutika „rekonstruktivní“ (Emilio Betti), jež je živorodá a žel nespravedlivě opomíjená.³ Nicméně, i když je metodologické, filosofické i theologické vyprecizování různorodých hermeneutických přístupů záleži-

1 K současnému filosofickému diskursu ohledně relace metafysiky a hermeneutiky více v RORTY, Richard – VATTIMO, Gianni, ZABALA, Santiago (ed.). *Budoucnost náboženství*. Karolinum, Praha 2007, 93 s.

2 Cit. in: OEMING, Manfred. *Úvod do biblické hermeneutiky. Cesty k pochopení textu*. Vyšehrad, Praha 2001, str. 35. Porovnej GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a Metoda I. Nárys filosofické hermeneutiky*. Tráda, Praha 2010, 415 s., podobně jeho dílo: *Problém dějinného vědomí*. (= Parva Philosophica 6). Filosofia, Praha 1994, 53 s.

3 Porovnej SOUSEDÍK, Stanislav – BETTI, Emilio. *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky*. Triton, Praha 2008, 171 s.

tosť vskutku kontinentální Evropy, nacházíme zde mnohé shodné pozorování se základními principy čtení a interpretace Písma u pravoslavných theologů. V pravoslavné theologii se avšak nikdy neobjevovali tendence o kodifikaci „speciálního“ metodologického přístupu k biblickým textům a nebyl tudíž ani konstruován speciální metodologický hermeneutický aparát, kterého by bylo možno užít mimo *eklesiální společenství*, a konkrétněji – mimo Církev a Tradici. Již v tomto bodu je možné pozorovat první důležitý moment pro *uchopování Svatého Písma v pravoslaví*, jímž se odlišuje od klasické hermeneutiky filosofické i protestantské nebo katolické.

Písmo svaté patří ke kardinálním momentům zdrojů pravoslavné duchovnosti a požívá tudíž přirozeně vrcholní autoritu, tak jak bylo autoritativním textem pro duchovní otce všeobecných církevních sněmů a vůbec pro patristiku. Představuje pramen víry i poznání Boha a to navzdory tomu, že poslední doba přinesla skrze bádání mnohé pochybnosti. Přes všechny relativizující tendence zůstává v pravoslaví Bible jasným pramenem pro poznání ontologických základů světa a jeho předurčení. Na Bibli byli závislé i první katechetické školy v Alexandrii, Antiochii a jinde. Stojí za povšimnutí, že jak zde, tak v křesťanském světě vůbec, nebyla základním předpokladem kvalifikované exegeze jenom precizní znalost textu, jeho významu a hlubokého studia, ale předně jím rovnocenná *kontemplace*, již je možné realizovat jenom v kontextu Církve a Tradice – v duchovním prostředí. Provádět v pravoslaví výklad Písma mimo tyto dva základní póly duchovní skutečnosti je práce přinejmenším *nenormativní*. *Kontextuální rámec výkladu je pro pravoslavné křesťany jedním z hermeneutických klíčů.*⁴ Vztah Církve k Písmu svatému formuluje Archimandrita Ilarion (Troickij)⁵ do několika základních bodů, ve kterých poznamenává:

„za prvé, bez Církve neexistuje při výkladu Svatého Písma žádná opora a Písmo už neučí člověka, ale naopak člověk vnucuje Písmu obsah, který vyhovuje pouze jemu. Za druhé, bez Církve bude ztracena veškerá jasná cesta ke Kristu a Jeho učení, protože Sám Kristus nic nenapsal a apoštoly je možno

4 Porovnej PRUŽINSKÝ, Štefan. *Pravoslávna duchovnosť*. I. Časť. Prešov 1997, str. 21 – 62. Zde na str. 61 – 62 rovněž bohatá bibliografie pravoslavných autorů k tématu.

5 Vl. jm. Vladimír Alexandrovič Troickij (1886 – 1929). Profesor Imperátorské moskevské duchovní akademie. Zemřel ve věku 43 let během vysilující cesty koncem roku 1929 do Kazachstánu, kde byl internován do vyhnanství na doživotí.

podezřivat, že Kristovo učení předali nepřesně. Za třetí, bez Církve nemá žádný význam kánon Svatých knih...“⁶

Nově promýšlí vztah Svatého Písma v kontextu jeho výkladu v Církvi a v relaci k posvátné Tradici i katolická theologie, jak to můžeme nalézt u Benedicta T. Viviana⁷, nebo sporného Klause Bergera⁸ v jeho *Exegese und Philosophie*.

Mnohé z řečeného je avšak již latentně a v omnoho preciznější formě přítomno v dílech Svatých Otců, tj. patristických autorů, kteří mimo samotnou interpretaci promysleli do hloubky rovněž *proces* interpretování posvátných textů a to, jak ve vztahu k Církvi, tak rovněž k Tradici. Proto mnohé hutné myšlenky a základní postuláty nalezneme již v apologeticky laděné literatuře a u takových autorit jakými byli bezesporu Augustin nebo Origenes, který je počítán mezi nejerudovanější exegety a teoretiky výkladu své doby. V Origenově spise *Peri archón* nacházíme autorovo zdůvodnění víry v božskou inspiraci Písma, a pojednává zde i o způsobu jak číst a jak rozumět Písmu. Písmo nemá být uchopováno čistě ve formě pouhé *literary*; křesťané, jež věří v božskou inspiraci písma, se mají řídit pravidlem Církve a tedy nevytrhávat Bibli z duchovního kontextu její srozumitelnosti.⁹ Již Origenes a další

6 ILARION (Troickij). Svaté Písmo a Církev. In: DOROTEJ, arcibiskup pražský a metropolita českých zemí a Slovenska. *Průvodce Bibli*. Tesaloniky 2002, str. 37.

7 VIVIANO, Benedict T.: K otázce normativisty Písma sv. a tradice v současné katolické theologii. In: BEDŘICH, Martin – MOHELNÍK, Benedikt – PETRÁČEK, Tomáš – SCHMIDT, Norbert (eds.). *In Spiritu Veritatis*. Almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP, str. 41 – 58.

8 BOUMA, David. Provokátér Klaus Berger. In: *Ibidem*, str. 117 – 132. Interpretaci písma v katolické theologii věnoval mnoho úsilí a studií slovenský theolog HERIBAN, Jozef. *Apoštol Pavol v službe Evanjelia*. Bratislava 1995, 270 s. Někteří theologové inspirovaní dílem Alfreda N. Whiteheada (1861 – 1947) se zabývají „symbolickými referencemi“, v nichž se odehrává proces myšlení a v jehož kontextu je možné Písmo interpretovat. Whitehead dal takto možnost vzniknout tzv. procesuální hermeneutice. Více o tomto In: MACEK, Petr. *Metafyzika a imaginace. Komunikace prostřednictvím symbolu z perspektivy procesuálního myšlení*. In: *ΕΠΙΤΟΑΥΤΟ. Sborník k pětadesátinám Patra Pokorného*. Mlýn, Praha 1998, str. 110 – 128. Ze starších, ale jistě zajímavých studií je v kontextu našeho tématu důležitá studie ADÁMEK, Jarolím. *Vědecká exegeze a Ježíšovo zmrtvýchvstání*. Studijní texty Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Praze (= Živá theologie). Praha – Litoměřice, bez vrocení.

9 K Origenově exegetickým postupům viz předně: KARFÍKOVÁ, Lenka. *Studie z patristiky a scholastiky*. Praha 1997. Zejména stať „Celé pole plné rozmanitých bylin“. Origenova biblická hermeneutika podle *Peri archón* IV, 1 – 3) na str. 9 – 35. Podobně autorčina stať: KARFÍKOVÁ, Lenka. *Patristická exegeze: Órigenés a Augustin*. In: POKORNÝ, Petr.

cirkevní autoři tedy věděli o nutnosti kontextuálního čtení a výkladu Písma.¹⁰ Svätý Jan z Damašku píše:

„Veškeré Písmo pochází od Božího Ducha“, všechno je tedy „užitečné“. Proto skutkem ze všeho nejvýznamnějším, poskytujícím vrcholné duchovní obohacení, bude hloubání ve svatých knihách. Neboť „jako strom zasazený u tekoucí vody“ roste duše napájená božským Písmem, přináší zralé ovoce pravoslavné víry a je vyzdobena věčně zeleným listovým bohumilých skutků... Tlučme tedy na dveře tohoto nádherného ráje Písem, plného vůní, sladkostí a krás... Tlučme však neúnavně, tlučme usilovně a vytrvale. Tlučme a nedejme se odradit. Jedině tehdy nám „bude otevřeno“. Když čteme poprvé a podruhé a nerozumíme tomu, co čteme, nezlobme se, ale vytrvejme, pozastavme se a ptejme se, jak se nám radí: „Vypávej se svého otce, on ti poví, svých starců, oni ti řeknou“.¹¹

Slova Jana Damašského jsou adresovaná jak laikům, tak klerikům a dosvědčují praxi čtení Bible u všech členů Církve. Výklad není určen primárně privilegované vrstvě exegetů, ale všem toužícím po poznání.

Návrat k otcovské exegetické tradici je jistě způsoben i postmoderní situací křesťanství, jež je vnímaná jako krize.¹² Na vzniklou situaci reagují rovněž mladí pravoslavní theologové, kteří připomínají pravoslavnou církevní Tradici, vztah čtení Svatého Písma k liturgii a význam svatootcovské literatury (tzv. neopatristické syntézy) jež řeší mnohé problémy, které vznikaly v exegezích ještě v době odmytologizování a jsou slyšet podnes.¹³

Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible. Vyšehrad, Praha 2005, str. 244 – 267.

10 Posledně se Origenovi věnuje mladý pravoslavný theolog MILKO, Pavel. *Órigenés učitel.* Pavel Mervart, Praha 2008, 205 s. a *Úvod do Byzantské filosofie.* Pavel Mervart, Praha 2010, 203 s.

11 DAMAŠSKÝ, Jan. *O pravé víře.* Přel. Pavel Aleš. Pravoslavné vydavatelství, Olomouc 1994, str. 48.

12 Vzhledem k tématu je v kontextu filosofickém zajímavá stať LAURET, Pierre. Derrida a Gadamer: jaký dialog lze vést mezi hermeneutikou a dekonstrukcí? In: SEDLÁČKOVÁ, Marcela (ed.). *Vliv díla Jacquesa Derridy na současné myšlení.* Filosofie, Praha 2007, str. 173 – 192.

13 Z mnoha autorů, kterým nebude dáno místo v této krátké esaji, uvedme alespoň následující: profesor PHIDAS, Vlasios. *Principles for the Interpretation of the Holy Canons.* In: *Sourozhi* 74, 1998, str. 17 – 23. Oxford, London; ve vztahu k akademickému vzdělávání pravoslavného theologického dorostu kupříkladu: HILARION, Alfeyev. *The Problems Facing Orthodox Theological Education in Russia.* In: *Sourozhi* 73, 1998, str. 5 – 30.

Mezi významnější pravoslavné autory, kteří se konkrétněji věnují hermeneutice a procesu exegeze v pravoslavném theologickém kontextu, patří *Veselin Kesich, J. Breck, Mircea Bessarab* nebo *John Galanis*. Vesměs všichni reagují na postmoderní situaci a post-kritický proud v theologii. Nicméně věnují se předně studiu metod interpretace Církevních autorit (tj. patristických autorů), v díle kterých shledávají mnohé inspirativní momenty i pro současnost, problémy, které nejsou zase až tak vzdálené problémům, jež byli nuceni řešit Svätí Otcové. Zároveň upozorňují na to (J. Breck), že biblický text má rozměr rovněž *doxologický*, je tedy hluboce provázán se svátostným životem křesťana a Církve a tudíž prolíná se a interpretuje rovněž v kontextu *liturgie*. Tvoří její *fenomenální* korpus. V tomto významu Kristus vystupuje jako *garant výkladu* a tudíž jako kardinální hermeneutický princip. Pravoslavná hermeneutika má předně *kristologicko-pneumatologický rozměr* – který je samozřejmě mimo *Církevní společenství a svátostný život, tj. liturgii nemyslitelný*. Kristus je zde, coby „vtělené Slovo Boží“, centrum i vzor *objektivní* hermeneutiky v kontextu *anamnéze*, která je Jeho neustálým přivoláváním a aktualizací. Autentické čtení biblického textu je možné jenom v Duchu Svätém (pneumatologický rozměr), jenom v tomto prostoru se může plně projevit Kérygma. Všichni výše zmiňovaní autoři nevnímají aspekt čtení Písma v pravoslavné tradici v kontextu prožívání autentického ekklesiálního společenství a vanutí Ducha, jako něco oklešťujícího, ale naopak, právě zasazení v tomto prostoru umožňuje exegetovy v pravoslaví být *metodologicky svobodní*. To nakonec odpovídá i starobylé pravoslavné praxi čtení písma u laiků (J. Galanis), přesněji tedy: že samotná exegeze není výsadou a privilegiem odborníků, ale naopak – interpretace bible se realizuje v Církevním společenství za maximální účasti věřícího lidu.

John Breck zformuloval výstižně základní principy výkladu Písma Svätého v pravoslavné theologické tradici následovně:

1. Výraz *Slovo Boží* označuje primárně božskou osobu – Syna, dále svědectví o něm v *kanonických Písmech*, a konečně *proklamaci* zvoucí k víře a životu v Ném.
2. *Slovo Boží* je „jeden ze sväté Trojice“. Písmo je nutno vykládat v *trojičnické perspektivě*, Duch nás vede k Synu a Syn nás uvádí do společenství s Otcem. Písmo je „Boží moci k spasení“ v ekonomii Syna a Ducha jako dvou „rukou“ Otce.
3. Písmo je *slovem Božím*, nikoli jen slovem o Bohu. Je třeba rozpoznat božské v lidství Syna a lidském slově Písma svätého a kázání. *Lidská*

- omezenost předpokládá stále novou interpretaci jako aktivitu Ducha Svätého, osvětľující vykladače i posluchače (viz modlitba před evange-
liem v byzantské liturgii).
4. Církev je místem celebrace, proklamace a interpretace Slova. Exegeze je funkcí bohoslužebné a svědecké komunity. Exegeta nesmí zapomenout na Tělo Kristovo a tradici, frónema ekklesias, pokud chápe svou práci jako diakonii.
  5. Písmo je plně autoritou v otázkách víry a chování, má však neoddělitelný vztah k tradici: je plodem předchozí tradice a kánónem, měřítkem následující tradice. Jako výraz tradice vytvořené Duchem Svätým prostřednictvím lidí je pravidlem víry a nástrojem k rozlišení autentické tradice.
  6. Starý a Nový zákon představují jediné svědectví o dějinách spásy, je mezi nimi organická jednota, takže klíčové osobnosti a události Staré smlouvy nabývají plného významu až v Nové smlouvě. Nástrojem této jednoty je typologie. Typologický vztah je nejen mezi SZ a NZ, ale i NZ a eschatologickým naplněním... Typologie je avšak obousměrná... ovšem nemůže sloužit jako striktní důkaz, pouze jako výraz zkušenosti církve. Předpokladem patristického hermeneutického programu typologie s jistou mírou alegorie je, že Bůh působí v historických realitách a událostech a dává jim poslední smysl. Cílem exegeze jako církevního aktu je poznání, které lze zvěstovat a celebrovat pro spásu světa.
  7. Posledním, těžko definovatelným principem je shoda života interpreta s Písmem, chození v pravdě, život v Kristu. „My však mysl Kristovu máme.“ Písmo lze vykládat věrně pouze „zevnitř“. Těm, kdo jsou vně, jsou ty věci skryty (Mk 4, 11), třebaže jsou zjeveny všem (Zjev 22, 17). Autentická interpretace je ovocem Ducha stejně jako víra a láska, a jen ovoce Ducha poměňuje exegezi v teologii jakožto živé svědectví o Bohu, v němž máme naději a spásu.¹⁴

Závěrem tohoto krátkého pojednání je možné konstatovat, že pravoslavná theologická tradice pracovala a pracuje s vlastním hermeneutickým přístupem k Písmu, které vychází z biblických zásad a je zasazeno ve svátost-

¹⁴ Tyto základní premisy J. Brecka shrnul ve své studii Jaroslav VOKOUN. Čtou pravoslavní křesťané Písmo svaté předkriticky? In: KRUMPOLC, Eduard – POLÁKOVÁ, Jolana – POSPÍŠIL, Ctirad V. (eds.). *Z plnosti Kristovy*. (Sborník k devadesátinám Oto Mádra). Karmelitánské nakladatelství, Praha 2007, s. 130 – 131. Citace je mírně krácena.

ním prostředí Církve skrze liturgický život. Je nutné poznamenat, že cizota pravoslavného přístupu snad vychází (rovněž) z neporušené tisícileté tradice traktování vztahu církevního prostředí k Písmu svätému a skrze pravoslavnou duchovnost prezentovanou taktěž přístupem Svätých Otců, tj. patristických autorů k Písmu, si zachovala autonomii bez snahy o relativizující inovace. Základním předpokladům pro autentické porozumění Písmu (hermeneutickému uchopení) se pravoslavi nezpřonevěřilo.

Summary

The Orthodox theological tradition has worked with own hermeneutic approach to the Scripture, based on Biblical principles and embedded in the sacramental medium of the Church through the liturgical life. It is necessary to say that the foreignness of the Orthodox approach probably comes from (also) the thousand years intact tradition of tractated relationship of the Church medium to the Holy Scripture and through the Orthodox spirituality as presented also by the attitude of Church Fathers, i.e. the patristic authors to the Scripture, and it has preserved its autonomy without any effort for relativising. The Orthodoxy has never betrayed the fundamental postulates of authentic understanding of the Scripture (hermeneutic insight).

Mgr. Eduard Neupauer, PhD. (1976) – byzantológ, zaoberá sa predovšetkým byzantskou teológiou, kultúrou a ruskou lingvistikou. V súčasnosti pôsobí ako odborný asistent na Katedre filozofie Filozofickej fakulty Zápa-
dočeskej univerzity v Plzni (ČR), kde vyučuje filozofiu náboženstva, dejiny byzantskej filozofie, ruskú lingvistiku a pod. Je šéfredaktorom odborného časopisu „Synergia“ venovaného byzantológii a filozofii.